

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 15ης Δεκεμβρίου 1995 *

Στην υπόθεση C-415/93,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του *cour d'appel* της Λιέγης (Βέλγιο) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο των διαφορών που εκκρεμούν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Union royale belge des sociétés de football association ASBL

και

Jean-Marc Bosman,

μεταξύ

Royal club liégeois SA

και

Jean-Marc Bosman,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

SA d'économie mixte sportive de l'union sportive du littoral de Dunkerque,

Union royale belge des sociétés de football association ASBL

Union des associations européennes de football (UEFA)

και μεταξύ

Union des associations européennes de football (UEFA)

και

Jean-Marc Bosman,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 48, 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, Κ. Ν. Κακούρη, D. A. O. Edward, G. Hirsch, προέδρους τμήματος, G. F. Mancini (εισηγητή), J. C. Moitinho de Almeida, P. J. G. Kartheyn, C. Gulmann, J. L. Murray, P. Jann και H. Ragnemalm, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: C. O. Lenz

γραμματείς: R. Grass, γραμματέας, και D. Louterman-Hubeau, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- η Union royale belge des sociétés de football association ASBL, εκπροσωπούμενη από τους δικηγόρους G. Vandersanden και J.-P. Hordies, του δικηγορικού συλλόγου Βρυξελλών, και τους δικηγόρους R. Rasir και F. Moïses, του δικηγορικού συλλόγου Λιέγης,
- η Union des associations européennes de football (UEFA), εκπροσωπούμενη από τον I. S. Forrester, QC,
- ο Bosman, εκπροσωπούμενος από τους δικηγόρους L. Misson, J.-L. Dupont, M.-A. Lucas και M. Franchimont, του δικηγορικού συλλόγου Λιέγης,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις H. Duchène, γραμματέα εξωτερικών υποθέσεων της διεύθυνσεως νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και C. de Salins, υποδιευθύντρια στην ίδια διεύθυνση,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον καθηγητή L. Ferrari Bravo, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον D. Del Gaizo, avvocato dello Stato,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους F. E. González Díaz, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, G. de Bergues, δημόσιο

υπάλληλο κράτους μέλους στη διάθεση της Νομικής Υπηρεσίας, και Θ. Μαργέλλο, δικηγόρο Αθηνών,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις της Union royale belge des sociétés de football association ASBL, εκπροσωπούμενης από τους δικηγόρους F. Moïses, J.-P. Hordies και G. Vandersanden, της Union des associations européennes de football (UEFA), εκπροσωπούμενης από τους δικηγόρους I. S. Forrester και E. Jakhian, του δικηγορικού συλλόγου Βρυξελλών, του Bosman, εκπροσωπούμενου από τους δικηγόρους L. Misson και J.-L. Dupont, της Δανικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον P. Biering, kontorchef στο Υπουργείο Εξωτερικών, της Γερμανικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον E. Röder, Ministerialrat στο Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας, της Γαλλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από την C. de Salins και τον P. Martinet, γραμματέα εξωτερικών υποθέσεων της διεύθυνσης νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, της Ιταλικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον D. Del Gaizo, και της Επιτροπής, εκπροσωπούμενης από τους E. González Díaz, G. de Bergues και την M. Wolfcarius, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, κατά τη συνεδρίαση της 20ής Ιουνίου 1995,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1995,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 1993, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Οκτωβρίου 1993, το cour d'appel της Λιέγης υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 48, 85 και 86 της ίδιας Συνθήκης.

- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ, πρώτον, της Union royale belge des sociétés de football association ASBL (στο εξής: URBSFA) και του Bosman, δεύτερον, της Royal club liégeois SA (στο εξής: RCL) και του Bosman, της SA d'économie mixte sportive de l'union sportive du littoral de Dunkerque (στο εξής: σύλλογος της Δουνκέρκης), της URBSFA και της Union des associations européennes de football (UEFA) (στο εξής: UEFA) και, τρίτον, της UEFA και του Bosman.

Οι κανόνες οργάνωσης του ποδοσφαίρου

- 3 Το άθλημα του διασυλλογικού ποδοσφαίρου, το αποκαλούμενο κοινώς «ποδόσφαιρο», επαγγελματικό ή ερασιτεχνικό, ασκείται, υπό την οργανωμένη μορφή του, στο πλαίσιο συλλόγων οι οποίοι, σε κάθε κράτος μέλος, συγκροτούν εθνικές ενώσεις, καλούμενες επίσης ομοσπονδίες. Μόνο στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχουν περισσότερες της μιας εθνικές ομοσπονδίες, συγκεκριμένα τέσσερις, υπεύθυνες αντιστοίχως για την Αγγλία, την Ουαλλία, τη Σκωτία και τη Βόρεια Ιρλανδία. Η URBSFA είναι η βελγική εθνική ομοσπονδία. Οι εθνικές ομοσπονδίες εξαρτώνται από άλλες δευτερεύουσες ή επικουρικές ομοσπονδίες, οι οποίες έχουν αναλάβει την οργάνωση του ποδοσφαιρικού αθλήματος σε ορισμένους τομείς ή σε ορισμένες περιφέρειες. Οι ομοσπονδίες διοργανώνουν εθνικά πρωταθλήματα, καταναμημένα σε κατηγορίες, ανάλογα με την αθλητική αξία των συλλόγων που συμμετέχουν.
- 4 Οι εθνικές ομοσπονδίες αποτελούν μέλη της Fédération internationale de football association (στο εξής: FIFA), ένωση του ελβετικού δικαίου, η οποία διοργανώνει το ποδόσφαιρο σε παγκόσμιο επίπεδο. Η FIFA χωρίζεται σε ηπειρωτικές συνομοσπονδίες, οι κανονισμοί των οποίων υπόκεινται στην έγκρισή της. Η αρμόδια για την Ευρώπη συνομοσπονδία είναι η UEFA, η οποία επίσης έχει τη μορφή ενώσεως του ελβετικού δικαίου. Μέλη της είναι οι ομοσπονδίες πενήντα περίπου χωρών, μεταξύ των οποίων οι εθνικές ομοσπονδίες των κρατών μελών, οι οποίες, σύμφωνα με το καταστατικό της UEFA, έχουν δεσμευθεί να τηρούν τόσο το καταστατικό όσο και τους κανονισμούς και τις αποφάσεις της UEFA.

- 5 Κάθε ποδοσφαιρικός αγώνας που διοργανώνεται υπό την αιγίδα μιας εθνικής ομοσπονδίας πρέπει να διεξάγεται μεταξύ δύο συλλόγων μελών της εν λόγω ομοσπονδίας ή μελών δευτερευουσών ή επικουρικών ομοσπονδιών ενταγμένων στην εθνική ομοσπονδία. Η ομάδα που παρατάσσει ο κάθε σύλλογος αποτελείται από παίκτες των οποίων η ικανότητα συμμετοχής στον συγκεκριμένο σύλλογο έχει αναγνωρισθεί από την εθνική ομοσπονδία. Όλοι οι επαγγελματίες παίκτες πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι, υπό την ιδιότητά τους αυτή, στην εθνική τους ομοσπονδία και να αναφέρονται ως απασχολούμενοι, ή ως πρώην απασχολούμενοι, σε συγκεκριμένο σύλλογο.

Οι κανόνες μετεγγραφής

- 6 Κατά τον ομοσπονδιακό κανονισμό της URBSFA του 1983, εφαρμοστέου κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, διακρίνονται τρία είδη σχέσεων: η υπαγωγή, που συνδέει τον παίκτη με την εθνική ομοσπονδία, η τοποθέτηση, που συνδέει τον παίκτη με ένα σύλλογο, και η αναγνώριση ικανότητας συμμετοχής, που αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη συμμετοχή του παίκτη στους επίσημους αγώνες. Ως μετεγγραφή ορίζεται η πράξη με την οποία ο τοποθετημένος σε σύλλογο παίκτης αλλάζει σύλλογο. Στην περίπτωση της προσωρινής μετεγγραφής, ο παίκτης παραμένει τοποθετημένος στο σύλλογό του, αλλά του αναγνωρίζεται ικανότητα συμμετοχής σε άλλο σύλλογο.
- 7 Δυνάμει του ίδιου κανονισμού, όλα τα συμβόλαια των επαγγελματιών παικτών, η διάρκεια των οποίων κυμαίνεται από ένα έως πέντε έτη, λήγουν στις 30 Ιουνίου. Πριν από τη λήξη του συμβολαίου, το βραδύτερο στις 26 Απριλίου, ο σύλλογος πρέπει να προτείνει νέο συμβόλαιο στον παίκτη ο οποίος, σε εναντίω περίπτωση, θεωρείται ερασιτέχνης, ως προς την μετεγγραφή, υπαγόμενος κατά συνέπεια σε άλλες διατάξεις του κανονισμού. Ο παίκτης έχει την ευχέρεια να αποδεχθεί ή να απορρίψει αυτή την πρόταση.
- 8 Σε περίπτωση απορρίψεως, ο παίκτης εγγράφεται σε πίνακα παικτών για τους οποίους μπορεί να πραγματοποιηθεί, μεταξύ 1ης και 31ης Μαΐου, «αναγκαστική» μετεγγραφή, δηλαδή μετεγγραφή χωρίς τη συμφωνία του συλλόγου στον οποίο είναι τοποθετημένος ο παίκτης, αλλά έναντι καταβολής στον σύλλογο αυτόν, εκ μέρους του νέου συλλόγου, της καλουμένης «αποζημίωσης καταρτίσεως», η οποία υπολογίζεται κατόπιν πολλαπλασιασμού του ετησίου ακαθάριστου εισοδήματος του παίκτη επί συντελεστές κυμαινόμενους μεταξύ 14 και 2, αναλόγως της ηλικίας του.

- 9 Την 1η Ιουνίου αρχίζει η περίοδος των καλουμένων «ελευθέρων» μετεγγραφών, οι οποίες πραγματοποιούνται με τη συμφωνία των δύο συλλόγων και του παίκτη, ιδίως ως προς το ποσό της αποζημίωσης μετεγγραφής που ο νέος σύλλογος υποχρεούται να καταβάλει στον προηγούμενο, επ' απειλή κυρώσεων που μπορούν να φθάσουν μέχρι τη διαγραφή του πρώτου συλλόγου λόγω οφειλών.
- 10 Αν δεν πραγματοποιηθεί μετεγγραφή, ο σύλλογος στον οποίο είναι τοποθετημένος ο παίκτης οφείλει να προτείνει σ' αυτόν νέο συμβόλαιο μιας περιόδου με όρους ίδιους με εκείνους που του είχε προτείνει πριν από τις 26 Απριλίου. Αν ο παίκτης αρνηθεί, ο σύλλογος δικαιούται, πριν από την 1η Αυγούστου, να προχωρήσει στην αναστολή του παίκτη, ελλείψει της οποίας αυτός επαναχαρακτηρίζεται ερασιτέχνης. Ο παίκτης ο οποίος εμμένει στην άρνησή του να υπογράψει τα συμβόλαια που του προτείνει ο σύλλογός του μπορεί να μετεγγραφεί ως ερασιτέχνης, χωρίς τη συμφωνία του συλλόγου του, μετά από δύο περιόδους αποχής του από το άθλημα.
- 11 Οι κανονισμοί της UEFA και της FIFA δεν εφαρμόζονται απευθείας επί των παικτών, αλλά περιλαμβάνονται στους κανονισμούς των εθνικών ομοσπονδιών, οι οποίες έχουν την αποκλειστική εξουσία να τους εφαρμόζουν και να ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των συλλόγων και των παικτών.
- 12 Η UEFA, η URBSFA και η RCL ισχυρίστηκαν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου ότι οι εφαρμοστέες διατάξεις, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, επί των μετεγγραφών μεταξύ συλλόγων των διαφόρων κρατών μελών ή μεταξύ συλλόγων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ομοσπονδίες εντός του ίδιου κράτους μέλους περιλαμβάνονταν σε έγγραφο με τον τίτλο «αρχές συνεργασίας μεταξύ των ομοσπονδιών μελών της UEFA και των συλλόγων τους», το οποίο ενέκρινε η εκτελεστική επιτροπή της UEFA στις 24 Μαΐου 1990 και το οποίο τέθηκε σε ισχύ από 1ης Ιουλίου 1990.
- 13 Το έγγραφο αυτό προβλέπει ότι, κατά τη λήξη της ισχύος του συμβολαίου, ο παίκτης έχει τη δυνατότητα να υπογράψει νέο συμβόλαιο με τον σύλλογο της επιλογής του. Ο σύλλογος αυτός οφείλει να ενημερώσει αμέσως τον προηγούμενο σύλλογο ο οποίος, με τη σειρά του, ενημερώνει την εθνική ομοσπονδία, η οποία υποχρεούται να εκδώσει το διεθνές πιστοποιητικό μετεγγραφής. Πάντως, ο προηγούμενος σύλλογος δικαιούται να λάβει από τον νέο σύλλογο αποζημίωση προωθήσεως ή καταρτίσεως, το ύψος της οποίας καθορίζεται, σε περίπτωση διαφωνίας, από επιτροπή της UEFA βάσει πίνακα συντελεστών,

κυμαινομένων από 12 έως 1, αναλόγως της ηλικίας του παίκτη, πολλαπλασιαζομένων επί το ακαθάριστο εισόδημα που πραγματοποίησε ο παίκτης κατά τη διάρκεια του τελευταίου έτους, με ανώτατο όριο τα 5 000 000 ελβετικά φράγκα (SFR).

- 14 Στο έγγραφο διευκρινίζεται ότι οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο συλλόγων αναφορικά με την καταβολή της αποζημίωσης προωθήσεως ή καταρτίσεως δεν επηρεάζουν τη δραστηριότητα του παίκτη, ο οποίος μπορεί ελεύθερα να αγωνίζεται με τον νέο του σύλλογο. Ωστόσο, αν ο νέος σύλλογος δεν καταβάλει αμέσως την εν λόγω αποζημίωση στον προηγούμενο σύλλογο, επιλαμβάνεται σχετικώς η επιτροπή ελέγχου και πειθαρχίας της UEFA, η οποία ανακοινώνει την απόφασή της στην οικεία εθνική ομοσπονδία που μπορεί επίσης να επιβάλει κυρώσεις στον αθετήσαντα τις υποχρεώσεις του σύλλογο.
- 15 Το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι στην περίπτωση των διαφορών της κύριας δίκης η URBSFA και η RCL δεν εφάρμοσαν τον κανονισμό της UEFA, αλλά της FIFA.
- 16 Κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών, ο κανονισμός της FIFA προέβλεπε, μεταξύ άλλων, ότι ο επαγγελματίας παίκτης δεν μπορούσε να αποχωρήσει από την εθνική ομοσπονδία στην οποία ανήκε καθόσο διάστημα δεσμευόταν από το συμβόλαιό του και τους κανονισμούς του συλλόγου του και της εθνικής του ομοσπονδίας, ανεξαρτήτως του βαθμού αυστηρότητας αυτών. Η διεθνής μετεγγραφή εξηρτάτο από τη χορήγηση, εκ μέρους της προηγούμενης εθνικής ομοσπονδίας, πιστοποιητικού μετεγγραφής με το οποίο αυτή αναγνώριζε ότι είχαν τακτοποιηθεί όλες οι οικονομικές υποχρεώσεις, περιλαμβανομένης της τυχόν καταβολής αποζημίωσης μετεγγραφής.
- 17 Μετά τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης, η UEFA άρχισε διαπραγματεύσεις με την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ειδικότερα, τον Απρίλιο του 1991 δεσμεύτηκε να περιλαμβάνει σε όλα τα συμβόλαια επαγγελματιών παικτών ρήτρα επιτρέπουσα σ' αυτούς, κατά τη λήξη του συμβολαίου, να συνάπτουν νέο συμβόλαιο με σύλλογο της επιλογής τους και να αγωνίζονται ευθύς αμέσως με τον σύλλογο αυτό. Σχετικές διατάξεις περιελήφθησαν στις «αρχές διέπουσες τη συνεργασία μεταξύ ομοσπονδιών μελών της UEFA και των συλλόγων τους», που εγκρίθηκαν τον Δεκέμβριο του 1991 και τέθηκαν σε ισχύ από 1ης Ιουλίου 1992.

- 18 Τον Απρίλιο του 1991 η FIFA θέσπισε επίσης νέο κανονισμό περί της καταστάσεως και των μετεγγραφών των ποδοσφαιριστών. Ο κανονισμός αυτός, όπως τροποποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1991 και τον Δεκέμβριο του 1993, προβλέπει ότι ένας παίκτης μπορεί να υπογράψει συμβόλαιο με νέο σύλλογο όταν το συμβόλαιο με τον σύλλογό του λήξει, καταγγελθεί ή πρόκειται να λήξει εντός των έξι προσεχών μηνών.
- 19 Εξάλλου, θεσπίστηκαν ειδικοί κανόνες για τους «μη ερασιτέχνες» παίκτες, οι οποίοι ορίζονταν ως παίκτες που εισέπραξαν για συμμετοχή τους στο ποδόσφαιρο ή σε οποιαδήποτε συναφή με αυτό δραστηριότητα αποζημίωση υψηλότερη από τα έξοδα που συνεπάγεται η άσκηση αυτής της δραστηριότητας, εκτός αν επανήλθαν στο καθεστώς του ερασιτέχνη.
- 20 Σε περίπτωση μετεγγραφής μη ερασιτέχνη παίκτη ή παίκτη ο οποίος πρόκειται να καταστεί μη ερασιτέχνης εντός τριών ετών από της μετεγγραφής του, ο προηγούμενος σύλλογος δικαιούται αποζημιώσεως προωθήσεως ή καταρτίσεως, το ύψος της οποίας συμφωνείται μεταξύ των δύο συλλόγων. Σε περίπτωση διαφωνίας, η διαφορά φέρεται ενώπιον της FIFA ή της οικείας ομοσπονδίας.
- 21 Οι κανόνες αυτοί συμπληρώθηκαν με κανονισμό της UEFA που φέρει τον τίτλο «περί καθορισμού της αποζημιώσεως μετεγγραφής» και ο οποίος, θεσπισθείς τον Ιούνιο του 1993 και τεθείς σε ισχύ από 1ης Αυγούστου 1993, αντικατέστησε τις «αρχές διέπουσες τη συνεργασία μεταξύ των ομοσπονδιών μελών της UEFA και των συλλόγων τους» του 1991. Ο νέος αυτός κανονισμός διατηρεί την αρχή ότι οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο συλλόγων δεν επηρεάζουν την αθλητική δραστηριότητα του παίκτη, ο οποίος είναι ελεύθερος να αγωνίζεται με τον σύλλογο με τον οποίο υπέγραψε νέο συμβόλαιο. Προβλέπει, επίσης, ότι σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων συλλόγων απόκειται στην αρμόδια επιτροπή της UEFA να καθορίσει το ύψος της αποζημιώσεως, καταρτίσεως ή προωθήσεως η οποία, για τους μη ερασιτέχνες παίκτες, υπολογίζεται βάσει του ακαθαρίστου εισοδήματος που πραγματοποίησε ο παίκτης κατά τους δώδεκα τελευταίους μήνες ή βάσει του σταθερού ετησίου εισοδήματος που εγγυάται το νέο συμβόλαιο, αυξημένου κατά 20 % για τους παίκτες που αγωνίστηκαν τουλάχιστον δύο φορές στην πρώτη αντιπροσωπευτική εθνική ομάδα της χώρας τους, το οποίο πολλαπλασιάζεται επί συντελεστή κυμαινόμενο μεταξύ 12 και 0, αναλόγως της ηλικίας.

- 22 Από τα έγγραφα που κατέθεσε η UEFA στο Δικαστήριο προκύπτει ότι ισχύουσες σε άλλα κράτη μέλη κανονιστικές ρυθμίσεις περιέχουν ομοίως διατάξεις που υποχρεώνουν τον νέο σύλλογο, σε περίπτωση μετεγγραφής παίκτη μεταξύ δύο συλλόγων της ίδιας εθνικής ομοσπονδίας, να καταβάλει στον προηγούμενο, υπό τους όρους που καθορίζουν, αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως.
- 23 Στην Ισπανία και στη Γαλλία η αποζημίωση καταβάλλεται μόνον όταν ο μετεγγραφόμενος παίκτης είναι ηλικίας μικρότερης των 25 ετών ή όταν, αντιστοίχως, ο παίκτης είχε υπογράψει με τον προηγούμενο σύλλογο το πρώτο του επαγγελματικό συμβόλαιο. Στην Ελλάδα, μολονότι ο νέος σύλλογος δεν υποχρεούται ρητώς να καταβάλει αποζημίωση, το συμβόλαιο μεταξύ του συλλόγου και του παίκτη μπορεί να εξαρτά την αποχώρηση του παίκτη από την καταβολή ορισμένου ποσού το οποίο, σύμφωνα με τα στοιχεία της UEFA, καταβάλλεται συνήθως από τον νέο σύλλογο.
- 24 Οι εφαρμοστέοι προς τούτο κανόνες προκύπτουν, κατά περίπτωση, από την εθνική νομοθεσία, τους κανονισμούς εθνικών ποδοσφαιρικών ομοσπονδιών ή ακόμα από συλλογικές συμβάσεις.

Η ρήτρα ιθαγένειας

- 25 Από τη δεκαετία του εξήντα πολλές εθνικές ποδοσφαιρικές ομοσπονδίες θέσπισαν κανόνες περιορίζοντας τη δυνατότητα προσλήψεως ή χρησιμοποίησεως στους αγώνες παικτών αλλοδαπής ιθαγένειας (στο εξής: ρήτρα ιθαγένειας). Για την εφαρμογή αυτής της ρήτρας η ιθαγένεια καθορίζεται σε σχέση με τη δυνατότητα αναγνώρισεως της ικανότητας του παίκτη να αγωνίζεται με την εθνική ή αντιπροσωπευτική ομάδα μιας χώρας.
- 26 Το 1978, η UEFA δεσμεύτηκε έναντι του Davignon, μέλους της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αφενός, να καταργήσει τους περιορισμούς του αριθ-

μού συμβολαίων που συνάπτει κάθε σύλλογος με παίκτες άλλων κρατών μελών και, αφετέρου, να καθορίσει σε δύο τον αριθμό των παικτών που μπορούν να μετέχουν σε κάθε αγώνα, υπό την επιφύλαξη ότι το όριο αυτό δεν θα ισχύει έναντι παικτών εγκατεστημένων πλέον των πέντε ετών στο συγκεκριμένο κράτος μέλος.

- 27 Το 1991, κατόπιν νέων συνομιλιών με τον Bangemann, αντιπρόεδρο της Επιτροπής, η UEFA θέσπισε τον κανόνα «3 + 2», κατά τον οποίο οι εθνικές ομοσπονδίες μπορούν να περιορίζουν σε τρεις τον αριθμό των αλλοδαπών παικτών που μπορεί να παρατάσσει ένας σύλλογος σε αγώνα της πρώτης κατηγορίας του εθνικού τους πρωταθλήματος, συν δύο παίκτες οι οποίοι αγωνίστηκαν στη χώρα της αντίστοιχης εθνικής ομοσπονδίας επί πέντε έτη αδιαλείπτως, εκ των οποίων τρία έτη στην κατηγορία των εφήβων. Ο περιορισμός αυτός ισχύει επίσης για τους αγώνες που διοργανώνει η UEFA μεταξύ των ομάδων των συλλόγων.

Τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης

- 28 Ο Bosman, επαγγελματίας ποδοσφαιριστής βελγικής ιθαγένειας, αγωνίστηκε, από το 1988, με τον RCL, βελγικό σύλλογο πρώτης κατηγορίας, βάσει συμβολαίου το οποίο έληγε στις 30 Ιουνίου 1990 και το οποίο του διασφάλιζε μέσο μηνιαίο μισθό 120 000 βελγικών φράγκων (BFR), περιλαμβανομένων των προμηδοτήσεων.
- 29 Στις 21 Απριλίου 1990, ο RCL πρότεινε στον Bosman νέο συμβόλαιο μιας περιόδου, το οποίο μείωνε τη μηνιαία αμοιβή του σε 30 000 BFR, δηλαδή στο ελάχιστο όριο που προέβλεπε ο ομοσπονδιακός κανονισμός της URBSFA. Επειδή αρνήθηκε να το υπογράψει, ο Bosman περιελήφθη στον πίνακα μετεγγραφών. Η αξία της αποζημιώσεως καταρτίσεως για την περίπτωση του καθορίστηκε, δυνάμει του ανωτέρω κανονισμού, σε 11 743 000 BFR.
- 30 Επειδή κανένας σύλλογος δεν ενδιαφέρθηκε για αναγκαστική μετεγγραφή, ο Bosman υπέγραψε συμβόλαιο με τον γαλλικό σύλλογο της Δουνκέρκης,

δεύτερης κατηγορίας, βάσει του οποίου προσελήφθη με μηνιαίο μισθό 100 000 BFR και προμодότηση προσλήψεως 900 000 BFR περίπου.

- 31 Στις 27 Ιουλίου 1990, συνήφθη, επίσης, σύμβαση μεταξύ του RCL και της ομάδας της Δουνκέρκης προβλέπουσα την προσωρινή μετεγγραφή του Bosman, για περίοδο ενός έτους, έναντι καταβολής από την ομάδα της Δουνκέρκης στον RCL αποζημιώσεως 1 200 000 BFR, καταβλητέα ευθύς μετά την παραλαβή από τη Fédération française de football (γαλλική ποδοσφαιρική ομοσπονδία, στο εξής: FFF) του πιστοποιητικού μετεγγραφής της URBSFA. Εξάλλου, η σύμβαση αυτή παρείχε στον σύλλογο της Δουνκέρκης δικαίωμα αμετάκλητης επιλογής της οριστικής μετεγγραφής του παίκτη έναντι ποσού 4 800 000 BFR.
- 32 Πάντως, και οι δύο συμβάσεις, μεταξύ του συλλόγου της Δουνκέρκης και του RCL, αφενός, και μεταξύ του συλλόγου της Δουνκέρκης και του Bosman, αφετέρου, περιείχαν διαλυτική αίρεση, κατά την οποία το πιστοποιητικό μετεγγραφής έπρεπε να αποσταλεί από την URBSFA στην FFF πριν από τον πρώτο αγώνα της περιόδου, ο οποίος επρόκειτο να διεξαχθεί στις 2 Αυγούστου 1990.
- 33 Λόγω αμφιβολιών του ως προς την φερεγγυότητα του συλλόγου της Δουνκέρκης, ο RCL δεν ζήτησε από την URBSFA να αποστείλει το πιστοποιητικό αυτό στην FFF. Κατά συνέπεια, οι δύο συμβάσεις παρέμειναν ανενεργές. Στις 31 Ιουλίου 1990, ο RCL έθεσε τον Bosman υπό αναστολή, απαγορεύοντάς του να αγωνιστεί καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου.
- 34 Στις 8 Αυγούστου 1990, ο Bosman άσκησε ενώπιον του tribunal de première instance της Λιέγης αγωγή κατά του RCL. Παράλληλα με την κύρια αγωγή υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων ζητώντας, πρώτον, να υποχρεωθούν ο RCL και η URBSFA να του καταβάλλουν μηνιαίως, ως προκαταβολή, 100 000 BFR, μέχρι να εξευρεί νέο εργοδότη, δεύτερον, να απαγορευθεί στους εναγομένους να εμποδίζουν την προσλήψή του, ιδίως μέσω της εισπράξεως χρηματικού ποσού, και, τρίτον, να υποβληθεί προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο.

- 35 Με διάταξη της 9ης Νοεμβρίου 1990, ο δικαστής των ασφαλιστικών μέτρων υποχρέωσε τον RCL και την URBSFA να καταβάλλουν στον Bosman, ως προκαταβολή, 30 000 FB μηνιαίως και τους διέταξε να μη παρακαλύουν την πρόσληψη του Bosman. Εξάλλου, υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα (υπόθεση C-340/90), περί της ερμηνείας του άρθρου 48 της Συνθήκης σε σχέση με την κανονιστική ρύθμιση περί μετεγγραφών επαγγελματιών ποδοσφαιριστών (στο εξής: κανόνες περί μετεγγραφής).
- 36 Εν τω μεταξύ, ο Bosman προσελήφθη, τον Οκτώβριο του 1990, από τον γαλλικό σύλλογο δεύτερης κατηγορίας Saint-Quentin υπό τη διαλυτική αίρεση της ευδοκμήσεως της αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων. Το συμβόλαιό του όμως καταγγέλθηκε κατά τη λήξη της πρώτης περιόδου. Τον Φεβρουάριο του 1992, ο Bosman υπέγραψε νέο συμβόλαιο με τον γαλλικό σύλλογο Saint-Denis της Réunion, το οποίο επίσης καταγγέλθηκε. Μετά από άλλες αναζητήσεις στο Βέλγιο και τη Γαλλία, ο Bosman προσελήφθη τελικώς από τον Olympic του Charleroi, βελγικό σύλλογο τρίτης κατηγορίας.
- 37 Κατά το αιτούν δικαστήριο, από σοβαρές και συγκλίνουσες ενδείξεις συνάγεται ότι, παρά το καθεστώς «ελευθερίας» που του εξασφάλισε η διάταξη ασφαλιστικών μέτρων, ο Bosman υπήρξε θύμα αποκλεισμού εκ μέρους όλων των ευρωπαϊκών συλλόγων που θα μπορούσαν να τον προσλάβουν.
- 38 Στις 28 Μαΐου 1991, το cour d'appel της Λιέγης μεταρρύθμισε τη διάταξη των ασφαλιστικών μέτρων του tribunal de première instance της Λιέγης, κατά το τμήμα της υποβολής στο Δικαστήριο προδικαστικού ερωτήματος. Ωστόσο, επικύρωσε την επιβολή της υποχρεώσεως στον RCL να καταβάλλει μηνιαία προκαταβολή στον Bosman και διέταξε τον RCL και την URBSFA να θέσουν τον Bosman στη διάθεση όποιου συλλόγου θα ήθελε να χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες του, χωρίς την αξίωση καταβολής αποζημιώσεως από τον σύλλογο αυτό. Με διάταξη της 19ης Ιουνίου 1991, το Δικαστήριο διέγραψε την υπόθεση C-340/90.
- 39 Στο πλαίσιο της αγωγής ενώπιον του tribunal de première instance της Λιέγης, η URBSFA, η οποία δεν ήταν εναγόμενη, ενώ αντιθέτως ήταν καθής στη διαδικασία

σία των ασφαλιστικών μέτρων, παρενέβη εκουσίως στις 3 Ιουνίου 1991. Στις 20 Αυγούστου 1991, ο Bosman προσεπικάλεσε την UEFA στην υπόθεση της αγωγής του κατά του RCL και της URBSFA και άσκησε ευθεία κατ' αυτής αγωγή στηριζόμενη στην ευθύνη της για την κατάρτιση των βλαπτικών γι' αυτόν κανονισμών. Στις 5 Δεκεμβρίου 1991, ο RCL προσεπικάλεσε στη δίκη τον σύλλογο της Δουνκέρκης προς διασφάλιση από οποιαδήποτε εις βάρος του δικαστική ήττα. Στις 15 Οκτωβρίου 1991 και στις 27 Δεκεμβρίου 1991, αντιστοίχως, το γαλλικό επαγγελματικό συνδικάτο Union nationale de footballeurs professionnels (στο εξής: UNFP) και η ένωση ολλανδικού δικαίου Vereniging van contractspelers (στο εξής: VVCS) παρενέβησαν εκουσίως στη δίκη.

40 Με νέο δικόγραφο που κατέθεσε στις 9 Απριλίου 1992, ο Bosman τροποποίησε το αρχικό αίτημα κατά της RCL, άσκησε νέα προληπτική αγωγή κατά της URBSFA και ανέπτυξε το αίτημά του κατά της UEFA. Στο πλαίσιο αυτών των διαφορών ζήτησε να αναγνωρισθούν ως μη εφαρμοστέοι έναντι αυτού οι κανόνες περί μετεγγραφής και η ρήτρα ιθαγένειας και να υποχρεωθούν ο RCL, η URBSFA και η UEFA να του καταβάλουν, λόγω της υπαίτιας συμπεριφοράς τους στο ζήτημα της ματαιώσεως της μετεγγραφής του στον σύλλογο της Δουνκέρκης, αφενός μεν, το ποσό των των 11 368 350 BFR, που αντιπροσωπεύει τη ζημία του Bosman από 1ης Αυγούστου 1990 έως το τέλος της σταδιοδρομίας του και, αφετέρου, το ποσό των 11 743 000 BFR, το οποίο αντιπροσωπεύει το διαφυγόν κέρδος του, από της ενάρξεως της σταδιοδρομίας του, λόγω της εφαρμογής των κανόνων περί μετεγγραφής. Εξάλλου, ζήτησε την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο.

41 Με απόφαση της 11ης Ιουνίου 1992, το tribunal de première instance της Λιέγης έκρινε εαυτό αρμόδιο να εξετάσει τις υποθέσεις επί της ουσίας. Έκρινε, επίσης, παραδεκτά τα στρεφόμενα κατά του RCL, της URBSFA και της UEFA αιτήματα του Bosman, που συνίσταντο στην αναγνώριση του ανεφαρμόστου των κανόνων περί μετεγγραφής και της ρήτρας ιθαγένειας και στον κολασμό της

συμπεριφοράς των τριών αυτών φορέων. Αντιθέτως, το tribunal απέρριψε το αίτημα προσεπικλήσεως και εγγυήσεως του RCL κατά του συλλόγου της Δουνκέρκης, επειδή δεν αποδείχθηκε πταίσμα του τελευταίου σχετικό με την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του. Τέλος, διαπιστώνοντας ότι η εξέταση των στρεφόμενων κατά της UEFA και της URBSFA ισχυρισμών του Bosman συνεπαγόταν την εξέταση του συμβιβαστού με τη Συνθήκη των κανόνων περί μετεγγραφής, υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα σχετικό με την ερμηνεία των άρθρων 48, 85 και 86 της Συνθήκης (υπόθεση C-269/92).

- 42 Η URBSFA, ο RCL και η UEFA άσκησαν έφεση κατά της αποφάσεως αυτής. Επειδή οι εφέσεις αυτές έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα, η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία ανεστάλη. Με διάταξη της 8ης Δεκεμβρίου 1993, η υπόθεση C-269/92 διεγράφη τελικώς από το Πρωτόκολλο του Δικαστηρίου κατόπιν της νέας αποφάσεως του *cour d'appel* της Λιέγης στην οποία οφείλεται η παρούσα διαδικασία.
- 43 Δεν ασκήθηκε έφεση κατά της UNFP και της VVCS, οι οποίες δεν παρενέβησαν εκ νέου στην κατ' έφεση δίκη.
- 44 Στην απόφασή περί παραπομπής, το *cour d'appel* της Λιέγης επιβεβαίωσε την εφεσιβληθείσα απόφαση κατά το τμήμα που έκρινε το *tribunal de première instance* της Λιέγης αρμόδιο και τις αγωγές παραδεκτές, όπως επίσης και κατά το τμήμα που έκρινε ότι η εξέταση των αξιώσεων του Bosman κατά της UEFA και της URBSFA συνεπαγόταν την εξέταση της νομιμότητας των κανόνων περί μετεγγραφής. Επίσης, έκρινε αναγκαίο να εξετάσει τη νομιμότητα της ρήτρας ιθαγένειας, δεδομένου ότι το σχετικό αίτημα του Bosman στηρίζεται στο άρθρο 18 του βελγικού Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, το οποίο επιτρέπει την έγερση αγωγών «προς πρόληψη της προσβολής δικαιώματος σοβαρώς απειλουμένου». Πράγματι, ο Bosman επικαλέστηκε διάφορα αντικειμενικά στοιχεία από τα οποία συνάγεται ότι η απειλούμενη ζημία, δηλαδή η παρακώλυση της σταδιοδρομίας του από τη ρήτρα ιθαγένειας, θα επέλθει πράγματι.

- 45 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης μπορεί να απαγορεύει, όπως το άρθρο 30, όχι μόνο τις δυσμενείς διακρίσεις, αλλά και τα μη εισάγοντα διακρίσεις κωλύματα που παρεμβάλλονται στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, εφόσον αυτά δεν δικαιολογούνται από αποχρώντες λόγους.
- 46 Ως προς το άρθρο 85 της Συνθήκης, έκρινε ότι οι ρυθμίσεις της FIFA, της UEFA και της URBSFA θα μπορούσαν να συνιστούν αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων, με τις οποίες οι σύλλογοι περιορίζουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό για την απόκτηση παικτών. Πρώτον, οι αποζημιώσεις μετεγγραφής επενεργούν ανασταλτικά και συνεπάγονται μειώσεις των αποδοχών των επαγγελματιών αθλητών. Δεύτερον, η ρήτρα ιθαγένειας αποκλείει τις υπηρεσίες αλλοδαπών παικτών, πέραν ορισμένου ποσοστού. Τρίτον, επηρεάζεται το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο, ιδίως λόγω του περιορισμού της κινητικότητας των παικτών.
- 47 Εξάλλου, το *cour d'appel* εξετάζει το ενδεχόμενο να κατέχει δεσπόζουσα θέση η URBSFA ή να κατέχουν συλλογικώς οι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι δεσπόζουσα θέση, κατά την έννοια του άρθρου 86 της Συνθήκης, ενώ οι περιορισμοί του ανταγωνισμού που διαπιστώθηκαν στο πλαίσιο του άρθρου 85 μπορούν να συνιστούν κατάχρηση απαγορευόμενη από το άρθρο 86.
- 48 Το *cour d'appel* απέρριψε το αίτημα να ερωτηθεί το Δικαστήριο αν η απάντηση στο σχετικό με τις μετεγγραφές ερώτημα θα ήταν διαφορετική στην περίπτωση που οι ισχύουσες ρυθμίσεις επέτρεπαν στον παίκτη να αγωνίζεται ελεύθερα με τον νέο του σύλλογο ακόμα και αν αυτός δεν κατέβαλε την αποζημίωση μετεγγραφής στον προηγούμενο σύλλογο. Υπογράμμισε σχετικώς ότι, λόγω των αυστηρών κυρώσεων που απειλούν τους συλλόγους που δεν καταβάλλουν την αποζημίωση μετεγγραφής, η δυνατότητα του παίκτη να αγωνίζεται με τον νέο του σύλλογο εξακολουθεί να εξαρτάται από τις μεταξύ των συλλόγων οικονομικές σχέσεις.

- 49 Κατόπιν των ανωτέρω, το *cour d'appel* της Λιέγης αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να ζητήσει από το Δικαστήριο να αποφανθεί προδικαστικώς επί των εξής ερωτημάτων:

«Έχουν τα άρθρα 48, 85 και 86 της Συνθήκης της Ρώμης της 25ης Μαρτίου 1957 την έννοια ότι απαγορεύουν:

- ένας ποδοσφαιρικός σύλλογος να μπορεί να απαιτεί και να εισπράττει χρηματικό ποσό επ' ευκαιρία της προσλήψεως παίκτη του, του οποίου έληξε η ισχύς του συμβολαίου, από νέο εργοδότη σύλλογο·
 - οι εθνικές και διεθνείς αθλητικές ενώσεις ή ομοσπονδίες να μπορούν να προβλέπουν στις αντίστοιχες κανονιστικές τους ρυθμίσεις διατάξεις περιορίζουσες την πρόσβαση των αλλοδαπών παικτών, υπηκόων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, στους αγώνες που διοργανώνουν;»
- 50 Στις 3 Ιουνίου 1994, η URBSFA άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης του *cour d'appel* και ζήτησε να ισχύσει η απόφαση και έναντι του RCL, της UEFA και του συλλόγου της Δουνκέρκης. Με έγγραφο της 6ης Οκτωβρίου 1994, ο *procureur général* του *Cour de cassation* του Βελγίου πληροφόρησε το Δικαστήριο ότι στην παρούσα υπόθεση η αναίρεση δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα.
- 51 Με απόφαση της 30ής Μαρτίου 1995, το *Cour de cassation* απέρριψε την αίτηση αναιρέσεως και αποφάνθηκε ότι η απόρριψη αυτή καθιστά άνευ αντικειμένου το αίτημα περί της ισχύος της απόφασης. Το *Cour de cassation* διαβίβασε αντίγραφο της εν λόγω αποφάσεως στο Δικαστήριο.

Επί της αιτήσεως διεξαγωγής αποδείξεων

- 52 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 16 Νοεμβρίου 1995, η UEFA ζήτησε από το Δικαστήριο να διατάξει τη διεξαγωγή αποδείξεων, δυνάμει του άρθρου 60 του Κανονισμού Διαδικασίας, προκειμένου να σχηματίσει πλήρη αντίληψη ως προς τη σημασία των αποζημιώσεων μετεγγραφής για τη χρηματοδότηση των μικρομεσαίων ποδοσφαιρικών συλλόγων, ως προς τους μηχανισμούς που διέπουν την κατανομή των εισοδημάτων στο πλαίσιο της υφιστάμενης διαρθρώσεως του ποδοσφαίρου, καθώς και ως προς την ύπαρξη ή την έλλειψη εναλλακτικών μηχανισμών σε περίπτωση καταργήσεως του συστήματος των αποζημιώσεων μετεγγραφής.
- 53 Αφού άκουσε και πάλι τον γενικό εισαγγελέα, το Δικαστήριο έκρινε ότι το αίτημα αυτό πρέπει να απορριφθεί. Πράγματι, υποβλήθηκε σε χρόνο κατά τον οποίο η προφορική διαδικασία είχε περατωθεί, κατά το άρθρο 59, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας. Όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. απόφαση της 16ης Ιουνίου 1971, 77/70, Prelle κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1969-1971, σ. 873, σκέψη 7), το αίτημα αυτό θα μπορούσε να γίνει δεκτό μόνον εφόσον αφορά πραγματικά περιστατικά που θα μπορούσαν να ασκήσουν κρίσιμη επιρροή και εφόσον ο ενδιαφερόμενος το είχε προβάλει πριν από την περάτωση της προφορικής διαδικασίας.
- 54 Εν προκειμένω, αρκεί να τονισθεί ότι η UEFA είχε τη δυνατότητα να διατυπώσει το αίτημα αυτό πριν από την περάτωση της προφορικής διαδικασίας. Εξάλλου, το αν η διατήρηση της οικονομικής και αθλητικής ισορροπίας και ιδίως η διασφάλιση της χρηματοδότησεως των μικρών συλλόγων μπορεί να επιτευχθεί με άλλα μέσα, όπως η αναδιανομή μέρους των εσόδων του ποδοσφαίρου, αναλύεται ιδίως στις γραπτές παρατηρήσεις του Bosman.

Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα

- 55 Η URBSFA, η UEFA, ορισμένες από τις κυβερνήσεις που κατέθεσαν παρατηρήσεις και, στο πλαίσιο της έγγραφης διαδικασίας, η Επιτροπή αμφισβήτησαν, για διαφόρους λόγους, την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει σε όλα ή σε ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο.
- 56 Πρώτον, η UEFA και η URBSFA υποστήριξαν ότι οι υποθέσεις της κύριας δίκης αποτελούν δικονομικά κατασκευάσματα που αποσκοπούν να εκμαιεύσουν από το Δικαστήριο προδικαστική απάντηση επί ερωτημάτων που δεν ανταποκρίνονται σε καμία πραγματική ανάγκη για την επίλυση των διαφορών. Πράγματι, στην περίπτωση της ματαιώσεως της μετεγγραφής του Bosman στη Δουνκέρκη δεν εφαρμόστηκε ο κανονισμός της UEFA, αν δε είχε εφαρμοστεί, η μετεγγραφή αυτή δεν θα εξαρτιόταν από την καταβολή αποζημιώσεως μετεγγραφής και, επομένως, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί. Επομένως, η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου που ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο των διαφορών της κύριας δίκης και, κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να απαντήσει στα υποβληθέντα ερωτήματα.
- 57 Δεύτερον, η URBSFA, η UEFA, η Δανική, η Γαλλική και η Ιταλική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή, υποστήριξαν με τις γραπτές τους παρατηρήσεις ότι τα σχετικά με τη ρήτρα ιθαγένειας ερωτήματα δεν έχουν σχέση με τις διαφορές, οι οποίες αφορούν αποκλειστικώς τους σχετικούς με τις μετεγγραφές κανόνες. Πράγματι, τα εμπόδια που υποστηρίζεται ότι παρεμβάλλει η ρήτρα αυτή στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας του Bosman είναι καθαρώς υποθετικά και δεν δικαιολογούν σχετική ερμηνεία της Συνθήκης εκ μέρους του Δικαστηρίου.
- 58 Τρίτον, η URBSFA και η UEFA τόνισαν κατά την προφορική διαδικασία ότι, κατά την απόφαση του Cour de cassation του Βελγίου της 30ής Μαρτίου 1995,

το *cour d'appel* της Λιέγης έκρινε απαράδεκτα τα αιτήματα του Bosman περί αναγνώρισης του ανεφαρμόστου έναντι αυτού της ρήτηρας ιθαγένειας που προβλέπει ο κανονισμός της URBSFA. Συνεπώς, οι διαφορές της κύριας δίκης δεν αφορούν την εφαρμογή της ρήτηρας ιθαγένειας και το Δικαστήριο δεν υποχρεούται να απαντήσει στα σχετικά ερωτήματα. Η Γαλλική Κυβέρνηση συντάχθηκε με το αίτημα αυτό, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι θα ελεγχθεί το εύρος της αποφάσεως του *Cour de cassation*.

59 Επιβάλλεται σχετικώς να τονισθεί ότι, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 177 της Συνθήκης συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, το Δικαστήριο υποχρεούται, καταρχήν, να απαντήσει (βλ. ιδίως απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1995, C-125/94, *Aprile*, Συλλογή 1995, σ. I-2919, σκέψεις 16 και 17).

60 Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι σ' αυτό εναπόκειται, εξετάζοντας τη δική του αρμοδιότητα, να ερευνήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες απευθύνθηκε προς αυτό το εθνικό δικαστήριο. Πράγματι, το πνεύμα συνεργασίας που πρέπει να διέπει τη λειτουργία της προδικαστικής παραπομπής συνεπάγεται ότι το εθνικό δικαστήριο λαμβάνει υπόψη την αποστολή που έχει ανατεθεί στο Δικαστήριο και η οποία συνίσταται στη συμβολή του στην απονομή της δικαιοσύνης στα κράτη μέλη και όχι στη διατύπωση συμβουλευτικών γνώμων για ζητήματα γενικά ή υποθετικά (βλ., ιδίως, απόφαση της 16ης Ιουλίου 1992, C-83/91, *Meilicke*, Συλλογή 1992, σ. I-4871, σκέψη 25).

61 Λαμβάνοντας ακριβώς υπόψη αυτή την αποστολή, το Δικαστήριο έκρινε ότι αδυνατεί να απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα υποβληθέν από εθνικό

δικαστήριο όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία ή η εκτίμηση του κύρους ενός κοινοτικού κανόνα που ζητεί το εθνικό δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης (βλ., ιδίως, απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1995, C-143/94, *Furlanis costruzioni generali*, που Συλλογή 1995, σ. I-3633, σκέψη 12) ή ακόμα όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως και το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν (βλ., ιδίως, απόφαση *Meilicke*, προαναφερθείσα, σκέψη 32).

62 Στην παρούσα υπόθεση, παρατηρείται, καταρχάς, ότι οι διαφορές της κύριας δίκης, θεωρούμενες στο σύνολό τους, δεν έχουν υποθετικό χαρακτήρα και ότι το εθνικό δικαστήριο εξέθεσε επακριβώς το πραγματικό και κανονιστικό τους πλαίσιο, καθώς και τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι του είναι αναγκαία απόφαση επί των υποβληθέντων ερωτημάτων προκειμένου να εκδώσει τη δική του απόφαση.

63 Τέλος, ακόμα και αν, όπως υποστηρίζουν η URBSFA και η UEFA, ο κανονισμός της τελευταίας δεν εφαρμόστηκε στην περίπτωση της μαιωθείσας μετεγγραφής του *Bosman* στον σύλλογο της Δουνκέρκης, ωστόσο, οι προληπτικές αγωγές του *Bosman* κατά της URBSFA και της UEFA (βλ. ανωτέρω σκέψη 40) αναφέρονται στον εν λόγω κανονισμό, θα ήταν δε χρήσιμη για το αιτούν δικαστήριο μια εκ μέρους του Δικαστηρίου ερμηνεία ως προς το συμβιβαστό με το κοινοτικό δίκαιο του συστήματος μετεγγραφών που θεσπίζει ο κανονισμός της UEFA.

64 Όσον αφορά ειδικότερα τη ρήτρα ιθαγένειας, τα αιτήματα που προβλήθηκαν σχετικώς στο πλαίσιο των κυρίων δικών κρίθηκαν παραδεκτά βάσει εθνικής δικονομικής διατάξεως η οποία προβλέπει την άσκηση αγωγής, έστω αναγνωριστικής, προς πρόληψη προσβολής δικαιώματος σοβαρώς απειλούμενου. Όπως προκύπτει από την απόφασή του, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι η ρήτρα ιθαγένειας μπορεί πράγματι να παρακωλύσει την εξέλιξη της σταδιοδρομίας του *Bosman* περιορίζοντας τις πιθανότητες απασχολήσεώς του ή συμμετοχής του σε αγώνα με ομάδα συλλόγου άλλου κράτους μέλους. Το αιτούν

δικαστήριο έκρινε ότι τα αιτήματα του Bosman περί αναγνώρισεως της μη εφαρμογής έναντι αυτού της εν λόγω ρήτηρας ιθαγένειας ανταποκρίνονται στις προϋποθέσεις αυτής της διατάξεως.

65 Δεν απόκειται στο Δικαστήριο, στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας, να αμφισβητήσει την κρίση αυτή. Καίτοι αληθεύει ότι οι αγωγές της κύριας δίκης έχουν αναγνωριστικό χαρακτήρα και ότι, αποσκοπούσες στην πρόληψη προσβολής απειλουμένου δικαιώματος, στηρίζονται αναγκαστικά επί φύσει αβεβαίων προβλέψεων, ωστόσο, την άσκησή τους επιτρέπει το εθνικό δίκαιο, όπως το ερμηνεύει το αιτούν δικαστήριο. Συνεπώς, τα υποβληθέντα από το εν λόγω δικαστήριο ερωτήματα ανταποκρίνονται σε αντικειμενική ανάγκη για την επίλυση διαφορών των οποίων έχει νομοτύπως επιληφθεί.

66 Τέλος, από την απόφαση του Cour de cassation της 30ής Μαρτίου 1995 δεν προκύπτει ότι η ρήτρα ιθαγένειας δεν αφορά τις διαφορές της κύριας δίκης. Απλώς, το Cour de cassation έκρινε ότι η αναίρεση που άσκησε η URBSFA κατά της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου στηριζόταν σε πεπλανημένη ερμηνεία της. Πράγματι, στην αίτησή της αναιρέσεως η URBSFA υποστήριξε ότι το εν λόγω δικαστήριο είχε κρίνει παραδεκτό το αίτημα του Bosman να αναγνωριστεί ως μη έχουσα εφαρμογή έναντι αυτού η ρήτρα ιθαγένειας που προβλέπουν οι κανονισμοί της. Από την απόφαση όμως του Cour de cassation προκύπτει ότι, κατά το cour d'appel, σκοπός του αιτήματος του Bosman ήταν να αποτρέψει τα εμπόδια που θα μπορούσε να παρεμβάλει στη σταδιοδρομία του όχι η εφαρμογή της ρήτηρας ιθαγένειας που προβλέπει ο κανονισμός της URBSFA, η οποία αφορά τους παίκτες μη βελγικής ιθαγένειας, αλλά της ανάλογης ρήτηρας που προβλέπουν οι κανονισμοί της UEFA και των άλλων εθνικών ομοσπονδιών μελών αυτής της συνομοσπονδίας που θα μπορούσαν να τον αφαιρούν ως παίκτη βελγικής ιθαγένειας.

67 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να απαντήσει επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε το cour d'appel της Λιέγης.

Επί της ερμηνείας του άρθρου 48 της Συνθήκης σε σχέση με τους κανόνες περί μετεγγραφών

68 Το πρώτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορά, κατ' ουσίαν, το αν το άρθρο 48 της Συνθήκης απαγορεύει την εφαρμογή κανόνων που έχουν θεσπίσει οι αθλητικές ομοσπονδίες και οι οποίοι προβλέπουν ότι επαγγελματίας ποδοσφαιριστής που έχει την ιθαγένεια κράτους μέλους δεν μπορεί, κατά τη λήξη της ισχύος του συμβολαίου του με ένα σύλλογο, να απασχοληθεί σε σύλλογο άλλου κράτους μέλους αν αυτός δεν καταβάλει στον προηγούμενο σύλλογο αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως.

Επί της εφαρμογής του άρθρου 48 επί των κανόνων που έχουν θεσπίσει οι αθλητικές ομοσπονδίες

69 Επιβάλλεται εκ προοιμίου να εξετασθούν ορισμένα επιχειρήματα που διατυπώθηκαν σχετικά με την εφαρμογή της εν λόγω διατάξεως επί των κανόνων που έχουν θεσπίσει οι αθλητικές ομοσπονδίες.

70 Η URBSFA υποστήριξε ότι μόνον οι μεγάλοι ευρωπαϊκοί σύλλογοι μπορούν να θεωρηθούν ως επιχειρήσεις, ενώ σύλλογοι όπως ο RCL ασκούν αμελητέα μόνον οικονομική δραστηριότητα. Εξάλλου, το σχετικό με τους κανόνες μετεγγραφής ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου δεν αφορά τις σχέσεις εργασίας μεταξύ των παικτών και των συλλόγων, αλλά τις μεταξύ συλλόγων οικονομικές σχέσεις, καθώς και τις συνέπειες της ελευθερίας υπαγωγής σε μια αθλητική ομοσπονδία. Συνεπώς, το άρθρο 48 της Συνθήκης δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση όπως αυτή της κυρίας δίκης.

71 Η UEFA υποστήριξε ιδίως ότι τα κοινοτικά όργανα ανέκαθεν σεβάστηκαν την αυτονομία του αθλητικού κινήματος, ότι είναι εξαιρετικά δυσχερής η διάκριση

μεταξύ των οικονομικών και αθλητικών πλευρών του ποδοσφαίρου και ότι μια απόφαση του Δικαστηρίου σχετική με την κατάσταση των επαγγελματιών αθλητών θα μπορούσε να ανατρέψει την οργάνωση του ποδοσφαίρου στο σύνολό του. Συνεπώς, ακόμα και αν έπρεπε να εφαρμοστεί το άρθρο 48 της Συνθήκης επί των επαγγελματιών παικτών, θα έπρεπε να επιδειχθεί ελαστικότητα ενόψει της ιδιομορφίας του αθλήματος.

72 Η Γερμανική Κυβέρνηση υποστήριξε, αρχικώς, ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ένα άθλημα όπως το ποδόσφαιρο δεν έχει τον χαρακτήρα οικονομικής δραστηριότητας. Στη συνέχεια, υποστήριξε ότι γενικώς ο αθλητισμός έχει χαρακτηριστικά ανάλογα της πολιτιστικής δραστηριότητας και υπενθύμισε ότι, δυνάμει του άρθρου 128, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ, η Κοινότητα σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολιτιστική πολυμορφία των κρατών μελών. Τέλος, επικαλείται την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την αυτοτέλεια που αναγνωρίζει η εθνική νομοθεσία στις αθλητικές ομοσπονδίες, υπογραμμίζοντας ότι δυνάμει της αρχής της επικουρικότητας, θεωρουμένης ως γενικής αρχής, η παρέμβαση των κρατικών οργάνων και, ιδίως, της Κοινότητας στον τομέα αυτόν πρέπει να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο.

73 Απαντώντας στα επιχειρήματα αυτά πρέπει να υπενθυμιστεί ότι, ενόψει των σκοπών της Κοινότητας, η άσκηση του αθλητισμού εμπίπτει στο κοινοτικό δίκαιο κατά το μέτρο που συνιστά οικονομική δραστηριότητα υπό την έννοια του άρθρου 2 της Συνθήκης (βλ. απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 1974, 36/74, Walrave, Συλλογή τόμος 1974, σ. 563, σκέψη 4). Αυτό ισχύει για τη δραστηριότητα των επαγγελματιών ή ημιεπαγγελματιών ποδοσφαιριστών οι οποίοι ασκούν μισθωτή δραστηριότητα ή αμείβονται για την παροχή υπηρεσιών (βλ. απόφαση της 14ης Ιουλίου 1976, 13/76, Donà, Συλλογή τόμος 1976, σ. 507, σκέψη 12).

74 Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι, εν πάση περιπτώσει, για την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων δεν απαιτείται να έχει ο εργοδότης την ιδιότητα επιχειρήσεως, καθόσον το μόνο απαιτούμενο στοιχείο είναι η ύπαρξη σχέσεως εργασίας ή η πρόθεση συστάσεως μιας τέτοιας σχέσεως.

- 75 Την εφαρμογή του άρθρου 48 της Συνθήκης δεν αποκλείει επίσης το ότι οι κανόνες περί μετεγγραφών ρυθμίζουν μάλλον τις μεταξύ συλλόγων οικονομικές σχέσεις παρά τις σχέσεις εργασίας μεταξύ συλλόγων και παικτών. Πράγματι, το γεγονός ότι οι εργοδότες σύλλογοι υποχρεούνται να καταβάλλουν αποζημίωση κατά την πρόσληψη παίκτη από άλλο σύλλογο επηρεάζει τις δυνατότητες των παικτών να εξεύρουν απασχόληση καθώς και τους όρους υπό τους οποίους τους προσφέρεται η απασχόληση αυτή.
- 76 Ως προς τη δυσχέρεια διαχωρισμού των οικονομικών και αθλητικών πλευρών του ποδοσφαίρου, το Δικαστήριο έκρινε, στην προαναφερθείσα απόφαση *Dona*, σκέψεις 14 και 15, ότι οι κοινοτικές διατάξεις περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και των υπηρεσιών δεν αποκλείουν κανονιστικές ρυθμίσεις ή πρακτικές δικαιολογούμενες από μη οικονομικούς λόγους αναγόμενους στον ειδικό χαρακτήρα και στο πλαίσιο ορισμένων συναντήσεων. Υπογράμμισε, όμως, ότι αυτός ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής των εν λόγω διατάξεων δεν πρέπει να υπερβαίνει τον σκοπό για τον οποίο προβλέπεται. Δεν μπορεί επομένως να προβληθεί προκειμένου να αποκλεισθεί ολόκληρος ο αθλητικός τομέας από το πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης.
- 77 Όσον αφορά τις τυχόν συνέπειες της παρούσας αποφάσεως επί της συνολικής οργάνωσης του ποδοσφαίρου, αποτελεί πάγια νομολογία ότι, καίτοι οι πρακτικές συνέπειες κάθε δικαστικής αποφάσεως πρέπει να σταθμίζονται με προσοχή, δεν μπορεί, ωστόσο, μια τέτοια μέριμνα να καταλήγει στον περιορισμό της αντικειμενικότητας του δικαίου και στη διακύβευση της μελλοντικής του εφαρμογής λόγω των επιπτώσεων που μπορεί να συνεπάγεται μια δικαστική απόφαση. Οι επιπτώσεις αυτές θα μπορούσαν ίσως να ληφθούν υπόψη προκειμένου να κριθεί αν συντρέχει λόγος, κατ' εξαίρεση, περιορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων μιας αποφάσεως (βλ., ιδίως, απόφαση της 16ης Ιουλίου 1992, C-163/90, *Legros* κ.λπ., Συλλογή 1992, σ. I-4625, σκέψη 30).
- 78 Δεν μπορεί, επίσης, να γίνει δεκτό το επιχείρημα περί αναλογιών μεταξύ αθλητισμού και πολιτισμού, εφόσον το ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου δεν αναφέρεται στους όρους ασκήσεως περιορισμένης εκτάσεως κοινοτικών αρμοδιοτήτων, όπως εκείνων που απορρέουν από το άρθρο 128, παράγραφος 1, αλλά

επί του εύρους της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, την οποία εγγυάται το άρθρο 48 και η οποία αποτελεί θεμελιώδη ελευθερία στο σύστημα των Κοινοτήτων (βλ., ιδίως, απόφαση της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92, Kraus, Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψη 16).

- 79 Όσον αφορά τα επιχειρήματα περί ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, πρέπει να αναγνωρισθεί ότι η αρχή αυτή, την οποία καθιερώνει το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελεί μέρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων τα οποία, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, επιβεβαιωθείσα εξάλλου από το προοίμιο της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξεως και από το άρθρο ΣΤ, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, προστατεύονται στο πλαίσιο της κοινοτικής έννομης τάξης.
- 80 Πάντως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι κανόνες που θεσπίζουν οι αθλητικές ομοσπονδίες και στους οποίους αναφέρεται το εθνικό δικαστήριο είναι αναγκαίοι για τη διασφάλιση της ασκήσεως αυτής της ελευθερίας εκ μέρους των εν λόγω ομοσπονδιών, των συλλόγων ή των παικτών ή ότι συνιστούν αναπόφευκτη συνέπεια.
- 81 Τέλος, η αρχή της επικουρικότητας, όπως την ερμηνεύει η Γερμανική Κυβέρνηση, ότι δηλαδή η παρέμβαση των δημοσίων αρχών και ιδίως των κοινοτικών αρχών στον τομέα αυτόν πρέπει να περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα η αυτονομία θεσπίσεως αθλητικών κανόνων που έχουν ιδιωτικοί φορείς να περιορίζει την άσκηση δικαιωμάτων που παρέχει η Συνθήκη στους ιδιώτες.
- 82 Μετά την απόρριψη των αντιρρήσεων για την εφαρμογή του άρθρου 48 της Συνθήκης επί αθλητικών δραστηριοτήτων όπως αυτές που αναπτύσσουν οι επαγγελματίες ποδοσφαιριστές, επιβάλλεται να τονισθεί ότι, όπως υπογράμμισε το Δικαστήριο στην προαναφερθείσα απόφαση Walrave, σκέψη 17, το άρθρο

αυτό δεν διέπει μόνον τη δράση των δημοσίων αρχών, αλλά εκτείνεται και σε άλλης φύσεως κανόνες που ρυθμίζουν συλλογικώς τη μισθωτή εργασία.

- 83 Πράγματι, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η κατάργηση, μεταξύ των κρατών μελών, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων θα μπορούσε να διακυβευθεί αν εξουδετερωνόταν η κατάργηση των φραγμών κρατικής προελεύσεως από εμπόδια προερχόμενα από την άσκηση της νομικής αυτονομίας ενώσεων ή οργανισμών μη διεπομένων από το δημόσιο δίκαιο (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Walrave*, σκέψη 18).
- 84 Εξάλλου, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι όροι εργασίας στα διάφορα κράτη μέλη ρυθμίζονται άλλοτε νομοθετικά ή κανονιστικά και άλλοτε με συμβάσεις και άλλες πράξεις συναπτόμενες ή εκδιδόμενες από ιδιώτες. Συνεπώς, αν το αντικείμενο του άρθρου 48 της Συνθήκης περιοριζόταν στις πράξεις της δημόσιας αρχής, θα προέκυπταν ανισότητες κατά την εφαρμογή του (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Walrave*, σκέψη 19). Ο κίνδυνος αυτός είναι προφανέστερος σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης κατά την οποία, όπως τονίστηκε στη σκέψη 24 της παρούσας αποφάσεως, οι κανόνες περί μετεγγραφής θεσπίστηκαν από φορείς ή σύμφωνα με τεχνικές που διαφέρουν αναλόγως του κράτους μέλους.
- 85 Η UEFA αντιτείνει ότι αποτέλεσμα αυτής της ερμηνείας θα ήταν να καταστεί το άρθρο 48 της Συνθήκης περισσότερο δεσμευτικό για τους ιδιώτες απ' ό,τι για τα κράτη μέλη, καθόσον μόνον αυτά μπορούν να επικαλούνται τους περιορισμούς που δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας και δημοσίας υγείας.
- 86 Το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί. Πράγματι, τίποτα δεν αποκλείει να επικαλούνται οι ιδιώτες τις δικαιολογίες της δημοσίας τάξεως, της δημοσίας ασφαλείας και της δημοσίας υγείας. Η δημοσία ή ιδιωτική φύση της οικείας ρυθμίσεως ουδόλως επηρεάζει το εύρος ή το περιεχόμενο των δικαιολογητικών αυτών λόγων.

87 Συνεπώς, συνάγεται το συμπέρασμα ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης εφαρμόζεται επί κανόνων που θεσπίζουν αθλητικές ομοσπονδίες όπως η URBSFA, η FIFA ή η UEFA, οι οποίες καθορίζουν τους όρους ασκήσεως μιας μισθωτής δραστηριότητας εκ μέρους των επαγγελματιών αθλητών.

Επί του ζητήματος αν η κατάσταση στην οποία αναφέρεται το εθνικό δικαστήριο έχει καθαρώς εσωτερικό χαρακτήρα

88 Η UEFA φρονεί ότι οι εκκρεμείς ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου διαφορές αφορούν μια καθαρώς εσωτερική κατάσταση στο Βελγικό Κράτος, η οποία διαφεύγει της εφαρμογής του άρθρου 48 της Συνθήκης. Πράγματι, αφορούν Βέλγο παίκτη, η μετεγγραφή του οποίου ματαιώθηκε λόγω της συμπεριφοράς ενός βελγικού συλλόγου και μιας βελγικής ομοσπονδίας.

89 Βεβαίως, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 28ης Μαρτίου 1979, 175/78, Saunders, Συλλογή τόμος 1979/I, σ. 637, σκέψη 11· της 28ης Ιουνίου 1984, 180/83, Moser, Συλλογή 1984, σ. 2539, σκέψη 15· της 28ης Ιανουαρίου 1992, C-332/90, Steen, Συλλογή 1992, σ. I-341, σκέψη 9, και Kraus, προαναφερθείσα, σκέψη 15), οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και, ιδίως, το άρθρο 48, δεν μπορούν να εφαρμοσθούν επί καθαρώς εσωτερικών καταστάσεων ενός κράτους μέλους, δηλαδή ελλείψει κάθε στοιχείου συνδέσεως με κάποια από τις καταστάσεις στις οποίες αναφέρεται το κοινοτικό δίκαιο.

90 Ωστόσο, από τις διαπιστώσεις των πραγματικών περιστατικών στις οποίες προέβη το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι ο Bosman συνήψε σύμβαση εργασίας με σύλλογο άλλου κράτους μέλους με αντικείμενο την άσκηση μισθωτής δραστηριότητας στο έδαφος του εν λόγω κράτους. Όπως ορθώς υπογράμμισε ο ενδιαφερόμενος, με την πράξη του αυτή ανταποκρίθηκε σε πραγματική προσφορά εργασίας, κατά την έννοια του άρθρου 48, παράγραφος 3, στοιχείο α'.

- 91 Εφόσον η κατάσταση την οποία αφορούν οι υποθέσεις της κύριας δίκης δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ως καθαρώς εσωτερικές, το επιχείρημα της UEFA πρέπει να απορριφθεί.

Επί της υπάρξεως εμποδίου στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

- 92 Πρέπει επομένως να εξετασθεί αν οι κανόνες περί μετεγγραφής συνιστούν εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, απαγορευόμενο από το άρθρο 48 της Συνθήκης.
- 93 Όπως επανειλημμένως έχει αποφανθεί το Δικαστήριο, η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων συνιστά μια από τις θεμελιώδεις αρχές της Κοινότητας, οι δε διατάξεις της Συνθήκης που διασφαλίζουν την ελευθερία αυτή αναπτύσσουν άμεσο αποτέλεσμα από της λήξεως της μεταβατικής περιόδου.
- 94 Το Δικαστήριο έχει επίσης αποφανθεί ότι το σύνολο των διατάξεων της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων αποσκοπεί στη διευκόλυνση της ασκήσεως, εκ μέρους των κοινοτικών υπηκόων, επαγγελματικών δραστηριοτήτων οποιασδήποτε φύσεως εντός του εδάφους της Κοινότητας και αποκλείουν μέτρα που θα μπορούσαν να αποβούν δυσμενή για τους εν λόγω υπηκόους που επιθυμούν να ασκήσουν οικονομική δραστηριότητα στο έδαφος άλλου κράτους μέλους (βλ. αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 1988, 143/87, Stanton, Συλλογή 1988, σ. 3877, σκέψη 13, και της 7ης Ιουλίου 1992, C-370/90, Singh, Συλλογή 1992, σ. I-4265, σκέψη 16).
- 95 Στο πλαίσιο αυτό, οι υπήκοοι των κρατών μελών έχουν, ιδίως, το δικαίωμα, το οποίο αρύονται απευθείας από τη Συνθήκη, να εγκαταλείπουν τη χώρα καταγωγής τους και να μεταβαίνουν στο έδαφος άλλου κράτους μέλους προκειμένου να διαμείνουν σ' αυτό και να ασκήσουν εκεί οικονομική δραστηριότητα (βλ., ιδίως, αποφάσεις της 5ης Φεβρουαρίου 1991, C-363/89, Roux, Συλλογή 1991, σ. I-273, σκέψη 9, και Singh, προαναφερθείσα, σκέψη 17).

- 96 Επομένως, διατάξεις οι οποίες εμποδίζουν ή αποθαρρύνουν υπήκοο κράτους μέλους να εγκαταλείψει τη χώρα καταγωγής του προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμά του για ελεύθερη κυκλοφορία συνιστούν εμπόδια στην άσκηση αυτής της ελευθερίας έστω και αν εφαρμόζονται ανεξαρτήτως της ιθαγένειας των οικείων εργαζομένων (βλ., επίσης, απόφαση της 7ης Μαρτίου 1991, C-10/90, Masgio, Συλλογή 1991, σ. I-1119, σκέψεις 18 και 19).
- 97 Εξάλλου, με την απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 81/87, Daily Mail and General Trust (Συλλογή 1988, σ. 5483, σκέψη 16), το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελευθερίας εγκαταστάσεως αποβλέπουν μεν κυρίως στη διασφάλιση της ίσης με τους ημεδαπούς μεταχειρίσεως στο κράτος μέλος υποδοχής, αλλά επίσης δεν επιτρέπουν στο κράτος καταγωγής να παρακωλύει την εγκατάσταση σε άλλο κράτος μέλος ενός από τους υπηκόους του ή μιας εταιρίας που έχει συσταθεί σύμφωνα με τη νομοθεσία του και καλύπτεται από τον ορισμό του άρθρου 58. Τα δικαιώματα που εγγυώνται τα άρθρα 52 επ. θα καθίσταντο κενά περιεχομένου αν το κράτος καταγωγής μπορούσε να απαγορεύει στις επιχειρήσεις να αποχωρούν από το εδαφός του προκειμένου να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος. Οι ίδιες σκέψεις ισχύουν, ως προς το άρθρο 48 της Συνθήκης, σχετικά με κανόνες που εμποδίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία υπηκόων κράτους μέλους που επιθυμούν να εργασθούν ως μισθωτοί σε άλλο κράτος μέλος.
- 98 Βεβαίως, οι επίμαχοι στις κύριες δίκες κανόνες περί μετεγγραφής εφαρμόζονται και επί μετεγγραφών παικτών μεταξύ συλλόγων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ομοσπονδίες εντός του αυτού κράτους μέλους, ανάλογοι δε κανόνες ρυθμίζουν τις μετεγγραφές μεταξύ συλλόγων που ανήκουν στην ίδια εθνική ομοσπονδία.
- 99 Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο Bosman, η Δανική Κυβέρνηση και ο γενικός εισαγγελέας στις παραγράφους 209 και 210 των προτάσεών του, οι κανόνες αυτοί μπορούν να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία παικτών που επιθυμούν να ασκήσουν τη δραστηριότητά τους σε άλλο κράτος μέλος παρακωλύοντάς τους ή αποθαρρύνοντάς τους να εγκαταλείψουν τον σύλλογο στον οποίο ανήκουν, έστω και μετά τη λήξη της ισχύος των συμβάσεων εργασίας που τους συνδέουν με τους συλλόγους αυτούς.

- 100 Πράγματι, ορίζοντας ότι ο επαγγελματίας ποδοσφαιριστής δεν μπορεί να ασκήσει τη δραστηριότητά του αγωνιζόμενος με νέο σύλλογο εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος αν ο σύλλογος αυτός δεν κατέβαλε στον προηγούμενο αποζημίωση μετεγγραφής, το ύψος της οποίας συμφωνήθηκε μεταξύ των δύο συλλόγων ή καθορίστηκε σύμφωνα με τους κανόνες των αθλητικών ομοσπονδιών, οι κανόνες αυτοί συνιστούν εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.
- 101 Όπως ορθώς υπογράμμισε το εθνικό δικαστήριο, η διαπίστωση αυτή δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι οι κανόνες περί μετεγγραφών που θέσπισε η UEFA το 1990 προβλέπουν ότι οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ των δύο συλλόγων δεν επηρεάζουν τη δραστηριότητα του παίκτη, ο οποίος μπορεί ελεύθερα να αγωνίζεται με τον νέο του σύλλογο. Πράγματι, ο νέος σύλλογος εξακολουθεί να φέρει την υποχρέωση καταβολής της εν λόγω αποζημίωσης, επ' απειλή επιβολής κυρώσεων που μπορούν να φθάσουν μέχρι τη διαγραφή του για οφειλές, πράγμα που τον εμποδίζει το ίδιο αποτελεσματικά να προσλάβει παίκτη από σύλλογο άλλου κράτους μέλους χωρίς να καταβάλει το ποσό της εν λόγω αποζημίωσης.
- 102 Το συμπέρασμα αυτό δεν ανατρέπεται, εξάλλου, από τη νομολογία του Δικαστηρίου, την οποία επικαλέστηκαν η URBSFA και η UEFA, κατά την οποία αποκλείεται η εφαρμογή του άρθρου 30 της Συνθήκης επί μέτρων που περιορίζουν ή απαγορεύουν ορισμένες μεθόδους πωλήσεως, εφόσον αυτά εφαρμόζονται επί όλων των ενδιαφερομένων επιχειρηματιών που ασκούν τη δραστηριότητά τους εντός του εθνικού εδάφους και εφόσον επηρεάζουν ομοίως, τόσο από νομικής όσο και από πραγματικής απόψεως, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και των προϊόντων των προερχομένων από άλλα κράτη μέλη (βλ. απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1993, C-267/91 και C-268/91, Keck και Mithouard, Συλλογή 1993, σ. I-6097, σκέψη 16).
- 103 Πράγματι, αρκεί να υπογραμμισθεί ότι, καίτοι οι επίμαχοι στην υπόθεση της κύριας δίκης κανόνες έχουν επίσης εφαρμογή επί μετεγγραφών μεταξύ συλλόγων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ομοσπονδίες εντός του αυτού κράτους μέλους και είναι ανάλογοι εκείνων που ρυθμίζουν τις μετεγγραφές μεταξύ συλλόγων που ανήκουν στην ίδια εθνική ομοσπονδία, ωστόσο ρυθμίζουν άμεσα την πρόσβαση των παικτών στην αγορά εργασίας άλλων κρατών μελών και μπορούν, επομένως, να παρακωλύσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να εξομοιωθούν προς ρυθμίσεις σχετικές με τις μεθόδους πωλήσεως εμπορευμάτων, τις οποίες η απόφαση Keck και Mithouard έκρινε ως εκφεύγουσες του πεδίου εφαρμογής του άρθρου

30 της Συνθήκης (βλ. επίσης, ως προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, απόφαση της 10ης Μαΐου 1995, C-384/93, Alpine Investments, Συλλογή 1995, σ. I-1141, σκέψεις 36 έως 38).

- 104 Κατά συνέπεια, οι κανόνες περί μετεγγραφών συνιστούν εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, κατ' αρχήν απαγορευόμενα από το άρθρο 48 της Συνθήκης. Τα πράγματα θα είχαν άλλως αν οι κανόνες αυτοί απέβλεπαν στην επίτευξη θεμιτού σκοπού συμφώνου με τη Συνθήκη και δικαιολογούμενου από αποχρώντες λόγους γενικού συμφέροντος. Επιπλέον, σε μια τέτοια περίπτωση, θα έπρεπε η εφαρμογή των κανόνων αυτών να είναι ικανή για τη διασφάλιση της επιτεύξεως του συγκεκριμένου σκοπού και να μη βαίνει πέραν εκείνου που είναι αναγκαίο για την επίτευξη αυτού του σκοπού (βλ., ιδίως, προαναφερθείσα απόφαση Kraus, σκέψη 32, και απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1995, C-55/94, Gebhard, Συλλογή 1995, σ. I-4165, σκέψη 37).

Επί της υπάρξεως δικαιολογητικών λόγων

- 105 Κατ' αρχάς, η URBSFA, η UEFA, καθώς και η Γαλλική και η Ιταλική Κυβέρνηση, υποστήριξαν ότι τους κανόνες περί μετεγγραφών δικαιολογεί η μέριμνα διατηρήσεως οικονομικής και αθλητικής ισορροπίας μεταξύ των συλλόγων και η ενθάρρυνση της αναζητήσεως ταλέντων και καταρτίσεως νέων παικτών.
- 106 Ενόψει της σημαντικής κοινωνικής σημασίας της αθλητικής δραστηριότητας και, ειδικότερα, του ποδοσφαίρου στην Κοινότητα, επιβάλλεται να αναγνωρισθεί ότι οι σκοποί της διατηρήσεως ισορροπίας μεταξύ των συλλόγων, διά της εξασφαλίσεως των ίσων ευκαιριών και του απρόβλεπτου των αποτελεσμάτων, και της ενθαρρύνσεως της προσλήψεως και καταρτίσεως νέων παικτών είναι θεμιτοί.
- 107 Ως προς τον πρώτο από τους σκοπούς αυτούς, ορθώς υπογράμμισε ο Bosman ότι η εφαρμογή των κανόνων περί μετεγγραφής δεν συνιστά πρόσφορο μέσο για τη διασφάλιση της οικονομικής και αθλητικής ισορροπίας στον κόσμο του ποδοσφαίρου. Οι κανόνες αυτοί δεν εμποδίζουν τους πλουσιότερους συλλό-

γους να εξασφαλίζουν τις υπηρεσίες των καλύτερων παικτών, όπως δεν αποκλείουν τα διαθέσιμα οικονομικά μέσα να αποτελούν αποφασιστικό στοιχείο στην αθλητική άμιλλα και δεν αποτρέπουν τη σοβαρή διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ των συλλόγων.

- 108 Ως προς τον δεύτερο σκοπό, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η προοπτική εισπράξεως αποζημιώσεων μετεγγραφής, προωθήσεως ή καταρτίσεως αποτελεί πράγματι κίνητρο για τους αθλητικούς συλλόγους να αναζητούν ταλέντα και να αναλαμβάνουν την κατάρτιση νέων παικτών.
- 109 Ωστόσο, λόγω της αδυναμίας ακριβούς προβλέψεως του αθλητικού μέλλοντος των νέων παικτών και του μικρού αριθμού των παικτών αυτών που εξελίσσονται σε επαγγελματίες, οι αποζημιώσεις αυτές έχουν το χαρακτηριστικό του ενδεχόμενου και του αβέβαιου και είναι, εν πάση περιπτώσει, ανεξάρτητες από τις πραγματικές δαπάνες στις οποίες υποβάλλονται οι σύλλογοι για την κατάρτιση τόσο των μελλοντικών επαγγελματιών παικτών όσο και εκείνων που ουδέποτε θα γίνουν επαγγελματίες. Συνεπώς, η προοπτική εισπράξεως τέτοιων αποζημιώσεων δεν μπορεί να αποτελέσει καθοριστικό στοιχείο για την ενθάρρυνση της προσλήψεως και καταρτίσεως νέων παικτών ούτε πρόσφορο μέσο χρηματοδότησεως αυτών των δραστηριοτήτων, ιδίως στην περίπτωση των μικρών συλλόγων.
- 110 Εξάλλου, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στις παραγράφους 226 επ. των προτάσεών του, οι ίδιοι στόχοι μπορούν να επιτευχθούν το ίδιο αποτελεσματικά με άλλα μέσα μη παρακωλύοντα την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.
- 111 Υποστηρίχθηκε, επίσης, ότι οι κανόνες περί μετεγγραφών είναι αναγκαίοι για τη διασφάλιση της παγκόσμιας οργάνωσης του ποδοσφαίρου.
- 112 Επιβάλλεται σχετικώς να τονισθεί ότι η παρούσα υπόθεση αφορά την εφαρμογή των κανόνων αυτών εντός της Κοινότητας και δεν αφορά τις σχέσεις μεταξύ των εθνικών ομοσπονδιών των κρατών μελών και των ομοσπονδιών

τρίτων χωρών. Εξάλλου, η εφαρμογή διαφορετικών κανόνων στις μετεγγραφές μεταξύ συλλόγων που ανήκουν σε εθνικές ομοσπονδίες της Κοινότητας και στις μετεγγραφές μεταξύ των συλλόγων αυτών και συλλόγων που ανήκουν σε εθνικές ομοσπονδίες τρίτων χωρών δεν συνεπάγεται ιδιαίτερες δυσχέρειες. Πράγματι, όπως τονίστηκε ανωτέρω, στις σκέψεις 22 και 23, οι κανόνες που ρυθμίζουν μέχρι σήμερα τις μετεγγραφές εντός των εθνικών ομοσπονδιών ορισμένων κρατών μελών διαφέρουν από εκείνους που εφαρμόζονται σε διεθνές επίπεδο.

113 Τέλος, ο ισχυρισμός κατά τον οποίο οι κανόνες αυτοί είναι αναγκαίοι προς αντιστάθμιση των δαπανών στις οποίες υποβλήθηκαν οι σύλλογοι για την καταβολή αποζημιώσεων κατά την πρόσληψη των παικτών τους δεν μπορεί να γίνει δεκτός, εφόσον τείνει προς δικαιολόγηση των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων με μοναδικό επιχείρημα ότι τα προσκόμματα αυτά υπήρξαν και στο παρελθόν. Παρόμοιες σκέψεις θα μπορούσαν ενδεχομένως να ληφθούν υπόψη μόνο για την κατ' εξαίρεση δικαιολόγηση του περιορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως.

114 Συνεπώς, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης αποκλείει την εφαρμογή κανόνων θεσπιζομένων από αθλητικές ομοσπονδίες κατά τους οποίους επαγγελματίας ποδοσφαιριστής υπήκοος κράτους μέλους δεν μπορεί, κατά τη λήξη της ισχύος του συμβολαίου του με ένα σύλλογο, να απασχοληθεί σε σύλλογο άλλου κράτους μέλους αν ο νέος σύλλογος δεν καταβάλει στον προηγούμενο σύλλογο αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως.

Επί της ερμηνείας του άρθρου 48 της Συνθήκης σε σχέση με τη ρήτρα ιθαγένειας

115 Το δεύτερο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου αφορά κυρίως αν το άρθρο 48 της Συνθήκης αποκλείει την εφαρμογή κανόνων θεσπιζομένων από αθλητικές ομοσπονδίες κατά τους οποίους, στους αγώνες που διοργανώνουν, οι σύλλογοι ποδοσφαίρου μπορούν να παρατάσσουν περιορισμένο μόνον αριθμό επαγγελματιών ποδοσφαιριστών υπηκόων άλλων κρατών μελών.

Επί της υπάρξεως εμποδίου στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

- 116 Όπως έκρινε το Δικαστήριο ανωτέρω, στη σκέψη 87, το άρθρο 48 της Συνθήκης εφαρμόζεται επί ρυθμίσεων θεσπιζομένων από αθλητικές ομοσπονδίες που καθορίζουν τους όρους ασκήσεως μιας μισθωτής δραστηριότητας από επαγγελματίες αθλητές. Κατά συνέπεια, πρέπει να εξετασθεί αν η ρήτρα ιθαγενείας συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, απαγορευόμενο από το άρθρο 48.
- 117 Το άρθρο 48, παράγραφος 2, ορίζει ρητώς ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών, όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας.
- 118 Η διάταξη αυτή τέθηκε σε εφαρμογή με το άρθρο 4 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33), δυνάμει του οποίου οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις των κρατών μελών που περιορίζουν, κατ' αριθμό ή ποσοστιαία, την απασχόληση των αλλοδαπών, κατ' επιχείρηση, κατά κλάδο δραστηριότητος, κατά περιφέρεια ή σε εθνικό επίπεδο, δεν εφαρμόζονται στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών.
- 119 Η ίδια αρχή δεν επιτρέπει ρήτρες περιεχόμενες σε κανονισμούς αθλητικών ομοσπονδιών να περιορίζουν το δικαίωμα υπηκόων άλλων κρατών μελών να μετέχουν, ως επαγγελματίες ποδοσφαιριστές, σε ποδοσφαιρικές συναντήσεις (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Donà, σκέψη 19).
- 120 Συναφώς, το γεγονός ότι η ρήτρα αυτή δεν αφορά την απασχόληση των εν λόγω παικτών, η οποία δεν περιορίζεται, αλλά τη δυνατότητα των συλλόγων τους να τους παρατάσσουν σε επίσημο αγώνα, δεν έχει σημασία. Εφόσον η

συμμετοχή στις συναντήσεις αυτές αποτελεί το κύριο αντικείμενο της δραστηριότητας ενός επαγγελματία παίκτη, είναι προφανές ότι οποιοσδήποτε κανόνας την περιορίζει μειώνει επίσης την πιθανότητα απασχολήσεως του ενδιαφερομένου παίκτη.

Επί της υπάρξεως δικαιολογητικών λόγων

- 121 Εφόσον αποδείχθηκε η ύπαρξη εμποδίου, πρέπει να εξετασθεί αν αυτό δικαιολογείται βάσει του άρθρου 48 της Συνθήκης.
- 122 Η URBSFA, η UEFA και η Γερμανική, η Γαλλική και η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζουν ότι η ρήτρα ιθαγένειας δικαιολογείται για λόγους μη οικονομικούς, που αφορούν αποκλειστικώς το άθλημα.
- 123 Πράγματι, αποσκοπούν, πρώτον, στη διατήρηση του παραδοσιακού δεσμού μεταξύ του κάθε συλλόγου και της χώρας του, στοιχείο που έχει μεγάλη σημασία για την ταύτιση του κοινού με την ομάδα που υποστηρίζει και προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι μετέχοντες σε διεθνείς διοργανώσεις σύλλογοι αντιπροσωπεύουν πράγματι τη χώρα τους.
- 124 Δεύτερον, η ρήτρα αυτή είναι αναγκαία για τη δημιουργία επαρκούς αποθέματος ημεδαπών παικτών ώστε να μπορούν οι εθνικές ομάδες να παρατάσσουν παίκτες υψηλού επιπέδου σε όλες τις θέσεις της ομάδας.
- 125 Τρίτον, συμβάλλει στη διατήρηση της αθλητικής ισορροπίας μεταξύ των συλλόγων μη επιτρέποντας στους πλουσιότερους να εξασφαλίζουν τις υπηρεσίες των καλύτερων παικτών.

- 126 Τέλος, η UEFA υποστηρίζει ότι ο κανόνας «3 + 2» καταρτίστηκε από κοινού με την Επιτροπή και ότι θα αναθεωρείται κατά τακτά διαστήματα αναλόγως της εξελίξεως της κοινοτικής πολιτικής.
- 127 Επιβάλλεται συναφώς να τονισθεί ότι στην προαναφερθείσα απόφαση Donà, σκέψεις 14 και 15, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων δεν αντιτίθενται σε ρυθμίσεις ή πρακτικές δυνάμει των οποίων αποκλείονται οι αλλοδαποί παίκτες από ορισμένες συναντήσεις για λόγους μη οικονομικής φύσεως που αφορούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και το ειδικό πλαίσιο των συναντήσεων αυτών, που ενδιαφέρουν επομένως αποκλειστικά το άθλημα αυτό καθ' εαυτό, όπως συμβαίνει λ.χ. με τις συναντήσεις μεταξύ εθνικών ομάδων διαφόρων χωρών. Υπογράμμισε, πάντως, ότι αυτός ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής των συγκεκριμένων διατάξεων δεν πρέπει να υπερβαίνει τον σκοπό για τον οποίο προβλέπεται.
- 128 Στην παρούσα υπόθεση, η ρήτρα ιθαγένειας δεν αφορά ειδικές συναντήσεις, στις οποίες αντιπαρατίθενται αντιπροσωπευτικές των χωρών τους ομάδες, αλλά εφαρμόζεται σε όλες τις επίσημες συναντήσεις μεταξύ συλλόγων και, επομένως, στο κύριο μέρος της δραστηριότητας των επαγγελματιών παικτών.
- 129 Συνεπώς, η ρήτρα ιθαγένειας δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνη με το άρθρο 48 της Συνθήκης, διότι άλλως η διάταξη αυτή θα έχανε την πρακτική της αποτελεσματικότητα και θα εξουδετερωνόταν το θεμελιώδες δικαίωμα της ελεύθερης προσβάσεως σε απασχόληση το οποίο παρέχεται ατομικώς σε κάθε εργαζόμενο της Κοινότητας (βλ., ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, την απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, Haylens, Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 14).
- 130 Κανένα από τα επιχειρήματα που προέβαλαν οι αθλητικές ομοσπονδίες και οι κυβερνήσεις που κατέθεσαν παρατηρήσεις δεν μπορεί να ανατρέψει το συμπέρασμα αυτό.

- 131 Πρώτον, πρέπει να τονισθεί ότι ο σύνδεσμος μεταξύ ενός ποδοσφαιρικού συλλόγου και του κράτους μέλους εντός του οποίου είναι εγκατεστημένος δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο στοιχείο της αθλητικής δραστηριότητας, ούτε και ο σύνδεσμος που ενώνει τον σύλλογο αυτόν με τη συνοικία του, την πόλη του ή την περιοχή του ή, στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, με το έδαφος που καλύπτει κάθε μία από τις τέσσερις ομοσπονδίες. Όταν μάλιστα στα εθνικά πρωταθλήματα αντιπαρατίθενται σύλλογοι διαφόρων περιοχών, διαφόρων πόλεων ή διαφόρων συνοικιών, χωρίς κανέναν κανόνα να περιορίζει, για τις συναντήσεις αυτές, το δικαίωμα των συλλόγων να παρατάσσουν παίκτες προερχομένους από άλλες περιοχές, άλλες πόλεις ή άλλες συνοικίες.
- 132 Εξάλλου, στις διεθνείς διοργανώσεις μετέχουν σύλλογοι που έχουν επιτύχει στις χώρες τους ορισμένες αθλητικές επιδόσεις, χωρίς η ιθαγένεια των παικτών τους να έχει ιδιαίτερη σημασία.
- 133 Δεύτερον, πρέπει να τονισθεί ότι, καίτοι οι εθνικές ομάδες πρέπει να αποτελούνται από παίκτες που έχουν την ιθαγένεια της οικείας χώρας, οι παίκτες αυτοί δεν πρέπει οπωσδήποτε να έχουν χαρακτηριστεί ικανοί να μετέχουν στους συλλόγους της χώρας αυτής. Εξάλλου, δυνάμει των κανονισμών των αθλητικών ομοσπονδιών, οι σύλλογοι που απασχολούν αλλοδαπούς παίκτες υποχρεούνται να τους επιτρέπουν να μετέχουν σε ορισμένες συναντήσεις με την εθνική ομάδα της χώρας τους.
- 134 Εξάλλου, καίτοι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, ανοίγοντας την αγορά εργασίας ενός κράτους μέλους στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών, έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της πιθανότητας των ημεδαπών να εξεύρουν απασχόληση στο έδαφος του κράτους στο οποίο ανήκουν, δημιουργεί, σε αντιστάθμισμα, νέες προοπτικές απασχολήσεως των εν λόγω εργαζομένων σε άλλα κράτη μέλη. Οι ίδιες σκέψεις ισχύουν προφανώς και για τους επαγγελματίες ποδοσφαιριστές.
- 135 Τρίτον, ως προς τη διατήρηση της αθλητικής ισορροπίας, επιβάλλεται να τονισθεί ότι η ρήτρα ιθαγένειας, η οποία δεν επιτρέπει στις πλουσιότερες ομάδες να προσλαμβάνουν τους καλύτερους αλλοδαπούς παίκτες, δεν είναι πρόσφορη

για την επίτευξη αυτού του σκοπού, εφόσον δεν υπάρχει κανόνας που να περιορίζει τη δυνατότητα των εν λόγω συλλόγων να προσλαμβάνουν τους καλύτερους ημεδαπούς παίκτες, διακυβεύοντας εξίσου αυτή την ισορροπία.

- 136 Τέλος, αναφορικά με το επιχείρημα της συμπράξεως της Επιτροπής στην κατάρτιση του κανόνα «3 + 2», πρέπει να τονισθεί ότι, πέραν των περιπτώσεων που της έχουν ρητώς παρασχεθεί αντίστοιχες αρμοδιότητες, η Επιτροπή δεν μπορεί να παρέχει εγγυήσεις ως προς τη συμφωνία συγκεκριμένης συμπεριφοράς με τη Συνθήκη (βλ., επίσης, απόφαση της 27ης Μαΐου 1981, 142/80 και 143/80, *Essevi και Salengo*, Συλλογή 1981, σ. 1413, σκέψη 16). Σε καμία περίπτωση δεν έχει την εξουσία να επιτρέπει συμπεριφορές αντίθετες προς τη Συνθήκη.
- 137 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 48 της Συνθήκης αποκλείει την εφαρμογή κανόνων θεσπιζομένων από τις αθλητικές ομοσπονδίες κατά τους οποίους, στους αγώνες που διοργανώνουν, οι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι μπορούν να παρατάσσουν περιορισμένο αριθμό επαγγελματιών παικτών υπηκόων άλλων κρατών μελών.

Επί της ερμηνείας των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης

- 138 Δεδομένου ότι οι δύο τύποι κανόνων στους οποίους αναφέρονται τα προδικαστικά ερωτήματα είναι αντίθετοι προς το άρθρο 48, παρέλκει η ερμηνεία των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης.

Επί των διαχρονικών αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως

- 139 Με τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις τους η UEFA και η URBSFA επέστησαν την προσοχή του Δικαστηρίου στις σοβαρές συνέπειες που θα

μπορούσε να έχει η απόφασή του επί της οργάνωσης του ποδοσφαίρου γενικώς, στην περίπτωση που θα έκρινε ότι οι σχετικοί με τις μετεγγραφές και τη ρήτρα ιθαγένειας κανόνες είναι ασυμβίβαστοι με τη Συνθήκη.

140 Ο Bosman, μολονότι παρατήρησε ότι δεν επιβάλλεται μια τέτοια λύση, αναφέρθηκε ωστόσο στο ενδεχόμενο να περιορίσει το Δικαστήριο τα διαχρονικά αποτελέσματα της αποφάσεώς του ως προς τους κανόνες περί μετεγγραφής.

141 Κατά πάγια νομολογία, η ερμηνεία που δίνει το Δικαστήριο σε κανόνα του κοινοτικού δικαίου, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς που του παρέχει το άρθρο 177 της Συνθήκης, διαφωτίζει και διευκρινίζει, εφόσον παρίσταται ανάγκη, την έννοια και το περιεχόμενο του κανόνα αυτού, όπως πρέπει ή θα έπρεπε να νοείται και να εφαρμόζεται ατότου τέθηκε σε ισχύ. Επομένως, ο κανόνας που έχει κατ' αυτόν τον τρόπο ερμηνευθεί μπορεί και πρέπει να εφαρμόζεται από τα δικαστήρια ακόμα και επί εννόμων σχέσεων που γεννήθηκαν και συστάθηκαν πριν από την έκδοση της αποφάσεως επί της αιτήσεως ερμηνείας, εφόσον, εξάλλου, συντρέχουν οι προϋποθέσεις που επιτρέπουν ναέλθει ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων η σχετική με την εφαρμογή του εν λόγω κανόνα διαφορά (βλ., ιδίως, απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 24/86, Blaizot, Συλλογή 1988, σ. 379, σκέψη 27).

142 Το Δικαστήριο μόνον κατ' εξαίρεση μπορεί, κατ' εφαρμογήν της γενικής αρχής της ασφάλειας δικαίου, που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης, να αποφασίσει τον περιορισμό της δυνατότητας επικλήσεως από κάθε ενδιαφερόμενο της ερμηνευθείσας διατάξεως προκειμένου να τεθούν υπό αμφισβήτηση έννομες σχέσεις που έχουν καλόπιστα συσταθεί. Παρόμοιο περιορισμό μπορεί να επιτρέψει μόνο το Δικαστήριο με την απόφαση με την οποία αποφαινεται επί της αιτηθείσας ερμηνείας (βλ. ιδίως προαναφερθείσες αποφάσεις Blaizot, σκέψη 28, και Legros κ.λπ., σκέψη 30).

143 Στην παρούσα υπόθεση, οι ιδιομορφίες των θεσπιζομένων από τις αθλητικές ομοσπονδίες κανόνων γις τις μετεγγραφές παικτών μεταξύ συλλόγων διαφόρων κρατών μελών, καθώς και η εφαρμογή των ίδιων ή αναλόγων κανόνων τόσο επί των μετεγγραφών μεταξύ συλλόγων που ανήκουν στην ίδια εθνική ομοσπονδία όσο και επί των μετεγγραφών μεταξύ συλλόγων που ανήκουν σε

διαφορετικές εθνικές ομοσπονδίες στο πλαίσιο του ίδιου κράτους μέλους, μπορούσαν να δημιουργήσουν αβεβαιότητα ως προς το κατά πόσον οι κανόνες αυτοί συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο.

- 144 Συνεπώς, επιτακτικοί λόγοι ασφάλειας δικαίου επιβάλλουν να μη θιγούν έννομες καταστάσεις που έχουν εξαντλήσει τις συνέπειές τους στο παρελθόν. Ωστόσο, πρέπει να εξαιρεθούν όσοι εγκαίρως ανέλαβαν πρωτοβουλία προς διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Τέλος, πρέπει να διευκρινισθεί ότι ο περιορισμός των συνεπειών της παρούσας ερμηνείας ισχύει μόνο για τις αποζημιώσεις μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως οι οποίες, κατά την ημερομηνία εκδόσεως της παρούσας αποφάσεως, έχουν ήδη καταβληθεί ή οφείλονται προς εκπλήρωση υποχρεώσεως γεννηθείσας πριν από την ημερομηνία αυτή.
- 145 Συνεπώς, η δέουσα απόφαση συνίσταται στο ότι το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 48 της Συνθήκης δεν μπορεί να προβληθεί προς στήριξη αιτημάτων σχετικών με αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως, η οποία έχει ήδη καταβληθεί ή πρέπει να καταβληθεί, κατά την ημερομηνία εκδόσεως της παρούσας αποφάσεως, προς εκπλήρωση υποχρεώσεως γεννηθείσας πριν από την ημερομηνία αυτή, εξαιρουμένων των προσώπων εκείνων τα οποία, πριν από την ημερομηνία αυτή, προσέφυγαν στη δικαιοσύνη ή άσκησαν ισοδύναμη, κατά την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία, ένσταση.
- 146 Αντιθέτως, δεν μπορεί να επιτραπεί ο διαχρονικός περιορισμός των αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως ως προς τη ρήτρα ιθαγένειας. Πράγματι, ενόψει των προαναφερθεισών αποφάσεων Walrave και Dona, οι πολίτες δεν μπορούσαν ευλόγως να θεωρούν ότι οι απορρέουσες από τη ρήτρα αυτή διακρίσεις συμβιβάζονταν με το άρθρο 48 της Συνθήκης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 147 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Δανική, η Γερμανική, η Γαλλική και η Ιταλική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η

παρούσα διαδικασία έχει, ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης, τον χαρακτήρα παρεμπύπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε το *cour d'appel* της Λιέγης με απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 1993 αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 48 της Συνθήκης ΕΟΚ αποκλείει την εφαρμογή κανόνων θεσπιζομένων από αθλητικές ομοσπονδίες κατά τους οποίους επαγγελματίας ποδοσφαιριστής υπήκοος κράτους μέλους δεν μπορεί, κατά τη λήξη της ισχύος του συμβολαίου του με ένα σύλλογο, να απασχοληθεί σε σύλλογο άλλου κράτους μέλους αν ο νέος σύλλογος δεν καταβάλει στον προηγούμενο σύλλογο αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως.
- 2) Το άρθρο 48 της Συνθήκης ΕΟΚ αποκλείει την εφαρμογή κανόνων θεσπιζομένων από τις αθλητικές ομοσπονδίες κατά τους οποίους, στους αγώνες που διοργανώνουν, οι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι μπορούν να παρατάσσουν περιορισμένο αριθμό επαγγελματιών παικτών υπηκόων άλλων κρατών μελών.
- 3) Το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 48 της Συνθήκης ΕΟΚ δεν μπορεί να προβληθεί προς στήριξη αιτημάτων σχετικών με αποζημίωση μετεγγραφής, καταρτίσεως ή προωθήσεως, η οποία έχει ήδη καταβληθεί ή πρέπει να καταβληθεί, κατά την ημερομηνία εκδόσεως της παρούσας αποφάσεως, προς εκπλήρωση υποχρεώσεως γεννηθείσας πριν από την ημερομηνία αυτή, εξαιρουμένων των προσώπων εκείνων τα οποία, πριν από την ημερομηνία αυτή, προσέφυγαν στη δικαιοσύνη ή άσκησαν ισοδύναμη, κατά την εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία, ένσταση.

Rodríguez Iglesias

Κακούρης

Edward

Hirsch

Mancini

Moitinho de Almeida

Kapteyn

Gulmann

Murray

Jann

Ragnemalm

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 15 Δεκεμβρίου 1995.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος

G. C. Rodríguez Iglesias